

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Գ. — ՇՐՋԱՆ Ի.

1887

ՏԱՐԻ Ի. ՄԱՐՏ 31.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՄԱՐԴՈՅ ԱՐԱԾ ԴԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԴԱՏԱՍՏԱՆՐ.

(Քաղուածոյ ընտիր կտորներ Գաղղիացի Մասսիլիոն անուն Կէրմոնի ե-
պիսկոպոսի քարոզներէց) .

Ի՛նչ դրութեան ու դիրքի մէջ ուղումենք՝ մեզ դնենք, օրի-
նաւոր մարդ լինինք, կամ զուարճութեան համար ապրող պա-
լատ ընտրենք, կամ քաշուած կեանք. իբրեւ փիլիսոփայ՝ բա-
նականութեան համաձայն՝ ապրենք, կամ իբրեւ անառակ մար-
դիկ. ոչ մի ժամանակ մեր վարքին միաձայն հաւանողներ միայն
չեն լինիլ, ոչ էլ նորանց ամենի կարծիքը անշուշտ նպատաւոր
կլինի մեզ համար: Այստեղ տեսնումենք մի մարդ, որ իսկ մարդ
է. ազնուամիտ բարեկամ է. այնպիսի մի պատերազմական է,
որ իւր քաջասրտութիւնովն ուրիշներից գերազանց է, ան-
խորդախ ու անշահասէր պալատական է, բարեմասնութիւն-
ներով զարդարուած ու լուսաւորեալ անձն. այնտեղ տեսնում

ենք, որ մի և նոյն մարդուն, ասեմ մեզ, մեղադրում են անհաւատարմութեան մէջ, մեր ունեցած մեծ ձիրքերի մեր արած նշանաւոր ծառայութիւնների փայլն ու արժէքը մեզ հետ միասին նուաստացնում են, մեզ հասարակ մարդոց կարգն են դասում, մեզ վերայ յօրինում են սուտ՝ թէ մենք ծածուկ սիրոյ կապեր, բարեկամութիւններ ունենք, ուր մեր ունեցած փառքին անարժան թուլութիւններ, պակասութիւններ են ընծայում:

Մեր ամեն մի դիրքի մէջ փորձենք ու տեսնենք թէ՛ կարող ենք արդեօք այնտեղ հասնել, որ ամեն մարդիկ միաբերան նպատաւոր կերպով խօսին մեր ունեցած անուան ու մեր վարքի վերայ: Նուանդը, ներողամտութիւնը, հասարակ կեանք վարելը, քաշուած ապրելը, մեծ տեղերից հեռու փախչելն, և նոյն իսկ մեծ տեղերն, մեր ամեն այս ու այսպիսի յատկութիւններն ու տրամադրութիւններն՝ ունին իրանց քննողները, չհաւանողներն ու պախարակողներն: Այնպէս անենք, եթէ կարող ենք, որ բոլոր մարդիկ մեր անձի վերայ համաձայն կարծիք ու համարումն ունենան, այն ժամանակ մեզ կթոյլատրեն այդ՝ անշուշտ այն մըտքով, որ իրանց ունայն կարծիքը՝ մեր վարքի կանոնը լինի: Մենք միշտ չհաւանելու անձինք ենք և անհաճոյ ենք լինում մարդոց այն կողմերով, ինչ կողմերով որ կարողացել ենք ուրիշներին հաւանելի ու հաճոյ լինելու: Մարդիկն իրանց հետ չէին կարող համաձայնել ու համամիտ լինել մեր ունեցած յատկութեանց, կամ արժանեաց մասին նորա համար, որ իրանց դատողութիւնների կանոնն իրանց կրքերն են, ու կրքերն՝ այլ և այլ մարդոց մէջ՝ տարբեր են:

Մի բարի սիրտ, մի ուղիղ սիրտ, մի պարզ ու անկեղծ սիրտ գրեթէ չէ կարող հասկանալ թէ՛ ինչպէս կարող են լինել աշխարհիս վերայ չարախօս ու ստախօս մարդիկ: Նա իւր սրտի գանձի մէջն է գտնում բոլոր ուրիշ մարդոց ջատագովութիւնն և այն՝ իւր չափովն է չափում՝ թէ ինչ նշանակութիւն ու արժէք կունենար իւր համար ուղիղ սրտի տէր մարդ չլինելն, ուրեմն և ինչ գին պիտի ունենայ ուրիշների աչքում: Բայց և քննենք այն մարդոց, որ սարսափելի անիրաւ ու անմիտ կասկածներ են անում ուղիղ սրտի տէր մարդոց վերայ, ու կգրտնենք որ, նորանց վերայ այդպիսի վատ կարծիքներ անողներն

անկարգ ու փշացած մարդիկ են, որ ուղուժ են իրանց անպարկեշտ վարքի կողմանէ իրանց սիրտը հանդարտեցնել, հանգստացնել այն ենթադրութիւնով թէ՛ իրանց ունեցած թուլութիւններն ամեն մարդիկ էլ ունին. թէ նորանք, որոնք որ աւելի առաքինի են երևում, նոքա են, որ աւելի վարպետ կերպով ծածկել գիտեն իրանց արածն, և եթէ մարդ նորանց աւելի մօտիկ ճանաչէր ու նորանց վերայ մօտիկից մօտիկ տար, կտեսնէր, որ նոքա իսկ և իսկ նոյնն են, ինչ որ ուրիշ ամեն մարդիկ: Իրանց այս և այսպիսի մտածմունքը մի նպաստաւոր բան են շինում իրանց անառակ կեանքի համար, ու հաստատվում իրանց անկարգ վարքի մէջ, ընկերացնելով իրանց հետ այն ամեն մարդոց, որոնց որ հասարակ ժողովրդի միամտութիւնն ու դիւրահաւանութիւնն օրինաւոր մարդ է համարում: Մի սոսկալի գաղափար են կազմում այդպիսի վատաբարոյ ու չարահոգի անձինք մարդկային ազգի վերայ, որ աւելի քիչ սարսափեն այն գաղափարից, որ ստիպուած են իրանք իրանց վերայ ունենալ. և աշխատում են իրանք իրանց համոզելու թէ՛ առաքինութիւն ասած բանդ ամենեւին չկայ. և այդ անում են նորա համար, որ աւելի հասարակ, աւելի սովորական բան դարձած ու ամեն տեղ տարածուած յանցանքն աւելի ներելի բան երևի իրանց:

Միշտ խելք չհասցնելու աշխարհս, ամեն ժամանակ միակերպ ամօթ բան է համարել թէ՛ յանցանքն և թէ՛ առաքինութիւնը: Միծաղելի բան է համարում մարդու արդար ու անբիծ լինելը, բայց և հազար ու մի կերպ խոց ու վէրք դնում անառակ մարդու սրտին: Անգոսնելի կրքերն ու սուրբ գործերը նոյն նիւթն են տալիս իրան ծաղրելու և քննադատելու, և մի օտարոտի այլանդակութիւնով, որ իւր հաճոյքը միայն կարող է արդարացնել, գտել է նա գաղտնիքը միևնոյն ժամանակ և՛ յանցանքն պախարակելու, ատելի անելու, և՛ առաքինութիւնը ծաղրելու:

Չուր են արհամարհում մարդոց, որովհետեւ ինչքան էլ որ արհամարհեն, բայց և այնպէս ուղում են, որ իրանց պատուեն մինչև անգամ նորանք, որոնց որ իրանք մարդու տեղ չեն գրնում: Ինչքան էլ ուղում են՝ թող բարձր լինին ուրիշներից. բարձր լինելով, աւելի ենք ընկնում բազմութեան աչքին, ա-

ւելի են մեզ դիտում և աւելի ենք նորանց խօսակցութեան առարկան դառնում. և աւելի զգալի է լինում մեզ համար այն մարդոց բամբասանքն, որոնցից միայն պատիւ ու մեծարանք պիտի տեսնէինք, ինչքան էլ որ հաճոյ և ընդունելի լինին ու վայելեն հասարակաց սէրն ու հաւանութիւնն նորանց արհամարհանքն էլ նոյնչափ կծու է, որչափ որ սովորական չէ և քիչ է պատահում: Որքան էլ որ վրէժխնդրորդ լինինք մեզ վերայ եղած անարդար ու մեզ վիրաւորող խօսքերի համար, աւելի սիրտ ծակող և աւելի կծու խօսքեր հասցնելով տեղը՝ մեզ վերայ լսածների դէմը, վրէժխնդրութիւնը միշտ ենթադրումէ թիւ ու տխրութիւն, և միւս կողմից՝ ամենեւին այնչափ ուրախութիւն ու սրտի գոհութիւն չենք զգում արհամարհանքի տեղ արհամարհանք փոխարինելով, քան թէ որչափ որ տխրութիւն ենք զգացել:

Ամեն մոլորութիւններից ու յանցանքներից, որ այսօրուան օրս ընթացք ու տեղ ունին աշխարհիս մէջ, աւելի տարափոխիկն ու աւելի վնասակարն է այն մոլորութիւնն, որ յանցանքի մէջ մի քիչ փառք էլ է տեսնում և առաքինութեան մէջ՝ մի տեսակ ամօթ: Ամբարշտութիւնն ու չարահաւանութիւնը, չնայելով մարդկային աւերուած սրտի անկարգութեանը, դեռ ևս չէ կարողացել մեր մէջ մի հրապարակական պաշտպանութիւն գտնել: Հազարից մէկ են տեսնվում երեսները պատռած մօրդիկ, որ իրանց համար պատիւ համարեն իրանց ամօթալի վարքն ու գործն, և իրանց վատ անուն ունենալն՝ իրանց համար փառք ու պարծանք: Յանցանքից անբաժան է մի տեսակ անպատուութիւն, մի տեսակ խայտառակութիւն, որ ամեն մի մարդ աշխատումէ ծածկել բազմութեան աչքից, և ես չեմ իմանում թէ՛ սրտի ինչ ուղղութեան հպատակելով, աշխարհս ինքն էլ չէ կարողանում իրան արգելել, որ հրապարակաւ չըդատապարտի այն պարսաւելի գործն, որ իւր ապականուած սրտովն իրաւունք է տալիս անելու:

Մարդիկ գրեթէ միշտ չկամ են, չեն ուզում, որ ունեցած լինենք այն ամենայն, ինչ որ ճշմարտութիւնը, կամ աշխարհիս ունայնութիւնը մեզ վերադրումէ: Աթէ մեծ անուն ունինք, ասում են թէ՛ իրանցը չէ, այլ իրանց պապերին պիտի ողորմի տան, որ իրանց համար անուն են թողել:

եթէ անյաջող ենք գտնուում, կամ ձախորդութիւն է հանդիպում՝ ասում են թէ բանից հասկացողութիւն չունի, յարմարութիւն չունի, անհմուտ է. եթէ յաջողակ ենք, ասում են թէ՝ պատիւն իրանք չէ, պատահմունքին թող շնորհակալ լինի, կամ թէ իւր ձեռքի տակի մարդոց, եթէ մենք մի համարում ու համբաւ ունինք ամենի առաջ, ասում են թէ՝ մեր ունեցած անունը խելօք մարդոց աչքում նշանակութիւն չունի, որովհետեւ անհասկացող հասարակ ժողովրդի իւր համար կազմած սխալ մի գաղափարն է. եթէ մենք ունինք ամեն ձիրքերը հաւանելի լինելու և մեզ հաւանում են, ասում են թէ՝ մենք գիտենք կերպը մեր ունեցած ձիրքը բանեցնելու և թէ միշտ շատ հաճոյանալ ունինք, որ մեզ շատ հաւանում են. եթէ մեր վարքն անբասիր է, մեզ վերայ կեղտ կապնել չեն կարողանում, մեր բնաւորութիւնը կծու կերպով ծաղրում են, վերջապէս, ով էլ լինինք, մեծ ոմն՝ թէ հասարակ մեմարդ, թագաւոր՝ թէ հպատակ, մեր ունայն կեանքի համար ամենից աւելի ցանկալին է մեզ այնպէս պահելն, որ չիմանանք թէ աշխարհը մեզ վերայ ինչ է մտածում, կամ ինչ է խօսում: Նոյն կրքերն, որ մեզ միաւորում են, նոյն կրքերն էլ մեզ բաժանում են. նախանձը՝ մեր ամենագովելի յատկութիւնները մեզ հետ միասին՝ սեւացնում է. և մեր վարած փափուկ կեանքն ունի իւր չհաւանողներն ու քամբասողները մեզ՝ նոյն իսկ այն մարդոց կողմանէ, որ մեզանից յետ չեն մնում:

Եթէ մարդոց մեզ վերայ ինչ մտածելուն ուշ ենք դնում ու նորանց դատողութիւնը մեր մասին շատ մեծ բանի տեղ քցում, այն ժամանակ մենք, կարծես, միայն ուրիշների համար ենք ապրած լինում: Ինչ որ մենք ենք մեր աչքումը, մեզ համար բանի տեղ չէ. մեր սիրտն անհանգիստ է երեւում, ու մեր խելքն ու միտքը տուած ենք լինում իմանալու թէ՝ ուրիշների աչքումն ինչ ենք. ու մեր ուշ ու միտքն այն բանի մէջն է միայն, որով աշխատում ենք գեղեցկացնել այն սնուի գաղափարն, որ ուրիշները մեր մասին ունին. Հազիւ թէ պատահում է, որ մենք ինքներս մեզ հարցնենք թէ՝ ինչ ենք մենք իսկապէս. բայց անդադար ինքներս մեզ հարցնում ենք թէ՝ ինչ են կարծում ուրիշները՝ թէ մենք ենք. այսպէս մեր բոլոր կեանքն երեւակայական է, կարծիքական ու կեղծ: Մինչև ան-

գամ շողոքորթում է մեր մեծամիտ անձնասիրութիւնն ու սնա-
պարծութիւնն այն սխալ համարումն, որ ունին մեր վերայ, ու
ինչ որ մենք իրօք չենք: Մենք թողնում ենք, որ մեր սիրտը
շարժի այն մեղ տուած գովեստներից, որոնց որ մենք մեղ ար-
ժանի չենք տեսնում ու ինքներս չենք ընդունում, մեղ սնա-
տիւ ենք համարում ուրիշների մեղ արհամարհելն. և աւելի
դիւր է գալի մեղ, որ մարդիկ, սխալուելով, սուտ առաքինութե-
թիւններ են մեղ ընծայում ու որ մենք չենք նուաստանում
ճշմարտութեան առաջ, որ մեղ զգացնում է մեր պակասութե-
թիւններն ու մեր իսկական թշուառութիւնն:

Կան ատելի պակասութիւններ ու մեղքեր, շատ բաղդաւոր
կերպով անցկացող անկարգութիւններ, շատ վարպետ ու քա-
ղաքավարի կերպով ծածկած յանցանքներ, որոց աշխարհս, հա-
մարձակութիւն չլինի ատելն, պատուաւոր տեղ է տալիս առա-
քինութեանց կարգումն, և որոնք որ իսկոյն ցոյց չտալով որ
և իցէ շատ մեծ սեւ բիծ, աչքի չընկնելով իբրեւ մեծ յանցանք,
իբրեւ վրդովեցնող մի վատ գործ, պահում են յանցանքի բո-
լոր չարիքն, առանց պահել կարողանալու ամօթալի ու զար-
հուրելի գործն: Արդ՝ այս սխալ գաղափար ունենալովն է, որ
մարդիկ սիրով յարում են իրանց կարծած առաքինութեանցն,
որ բոլորովին իսկական յանցանքներ են միայն. այդ սխալ գա-
ղափար ունենալովն է, որ պատահում է մեղ շատ գործեր ա-
նել՝ առանց լսելու մեր խղճմտանքի ծածուկ ձայնին, ու որ զանց
ենք անում բոլորովին ուրիշ գործեր ունենալն, որոնց կարե-
ւորութիւնը մեր սրտի, մեր հոգւոյ մէջ զգում ենք, ինչ էլ որ
անում ենք, բոլորը նորա համար է, որ մարդոց առաջը մեր
պատիւը չկորցնենք, մեզանից չզուեն ու իրանց հեռու չպահ-
հեն: Ե՛հ, մի՞թէ բաւական չէր, որ մարդկային սրտի թուլութե-
թիւնն ու փչացած լինելն՝ առաքինութիւնը մեղ համար ծանր
ու ձանձրալի մի բան է դարձրել, պէ՞տք էր արդեօք, որ մեր՝
իւր ճանապարհը ծռած ու անկարգացած սիրտը՝ դեռ մի տե-
սակ ամօթ ու արհամարհանք էլ վրան կալցնէր:

Աշխարհս, որ մեղ իրաւունք է տալիս այն ամեն բանին, ինչ
որ տանումէ անկարգ ու անվայել գործի, միշտ ամօթերես է
թողնում նոյն իսկ անկարգ ու անվայել բան բռնողին: Հաւա-
նումէ, ընդունումէ, արդարացնումէ մարդուս սիրտը փչացնող

սկզբունքը, սովորութիւններն ու զուարճութիւնները, բայց
 և ուզում է, որ մարդս բարձր անմեղութիւնն ու բարոյական
 կանոնների ճիշտ պահպանութիւնը միացնի սրտի ապականու-
 թեան հետ: Ինքն է թիւադրում մեզ անմաքուր մտքեր, ինքն
 է շարժում մեր բոլոր կրքերն ու ինքն էլ պախարակում կրքի
 բոլոր հետեւանքները: Ուզում է, որ մարդս իրան սովրեցնի,
 տեղեակ ու վրէժխնդիր լինի, թէ ինչպէս պէտքէ մարդոց դիւր
 գայ ու հաւանելի լինի, և մեզ անարգ մարդ է համարում ու
 արհամարհում, երբ որ կարողանում ենք յաջող կերպով նո-
 րա ուղածն անել ու լինիլ: Նորա անհամեստ թատրոնները թըն-
 դումեն անգոսնելի սիրոյ անմիտ գովեստներ արտայայտող ա-
 ղաղականների արձագանքներովն, ու նորա խօսակցութիւններն
 են մարդ ուս սրտից արիւն միայն բերող, անողորմ երգիծաբա-
 նութիւններ նորանց մասին, որոնք որ իրանց տալիս են այնպի-
 սի վատ հակումների, գովումէ գրաւիչ շնորհքը, գեղեցկու-
 թիւնը, թշուառ ձիւքն, որ անմաքուր կրակ են վառում մեր
 սրտերի մէջ, և անջնջելի, անմոռանալի ամօթանքի մէջ քցում
 ու խայտառակում նորանց, որոնք որ երևում են թէ այդ ան-
 մաքուր կրակովն այրւում են:

Այն մարդիկն, որոնց սիրտն որ փչացրել են վատ կրքերն,
 ընդունակ են ամեն կեղծաւորութեան, երկդիմութեան ու
 նուաստութեան: Որովհետեւ նորանք ոչ մի ուղիղ, ոչ մի ազնիւ,
 ոչ մի անկեղծ գործի հետ բան չունին, շատ հեշտ կասկած են
 տանում ուրիշների վերայ թէ՛ նրանք էլ իրանց պէս են: Զեն
 կարող հաւատալ, որ դեռ ևս աշխարհիս երեսում պարզ, ան-
 կեղծ սրտի տէր ու մեծահոգի մարդիկ կան, նորանք կարծում
 են թէ՛ ամեն տեղ նոյնպիսի մարդիկ են տեսնում, ինչպէս որ
 իրանց են ճանաչում իրանց սրտում: Նորանք չեն կարողանում
 հասկանալ թէ պատիւ, հաւատարմութիւն, անկեղծութիւն և
 ուրիշ շատ առաքինութիւններ, որ իրանց սրտում իրօք միշտ
 չկայ ու միշտ կեղծում են միայն՝ թէ ունին, չեն կարողանում,
 ասում եմ, իրանց խելքին տեղ անել՝ թէ՛ այս առաքինու-
 թիւնները կարող են մի աւելի ճշմարիտ և աւելի իրական բան
 լինել ուրիշ մարդոց սրտում: Այս է այժմեան ծուռ ուղղու-
 թեան դժբաղդութիւնը մինչև անգամ թագաւորական պա-
 լատներումը: Որովհետեւ այս վիճակի մէջ են ծնուած, և այս

Թ. ա Մ զ Տ . Հաւուլէբէնից Գրիգոր Նպխակոսայտս Աղափիրեան.

$$(\tilde{G} = F = \mathbb{Z} = \frac{1}{2}, \quad H, F = \mathbb{Z}, \quad \mathbb{Z}, \quad \mathbb{R}),$$

५०

[illegible]

Այդ կարծիքը առջև բերողներ պարտաւոր են ամէն բանէ
յառաջ բացատրել և ապացուցանել թէ ինչպէս եղած է որ
այնպիսի մի ժամանակ երբ Հռովմայ աթոռոյն ձեռներէցու-
թեան և ազդեցութեան չափերը դեռ շատ նուազած էին, երբ
արեւելից մեծամեծ աթոռք խստիւ և ճշտիւ կը պաշտպանէին
և կարող էին պաշտպանել իրենց իրաւունքները, երբ նախնեաց
հնաւանդ սովորութիւնք իրենց սեփական ազդեցութիւնը կը
պահէին, երբ եկեղեցական կանոնք խստիւ կը արգելէին որ ոչ
մեծ և ոչ փոքր վիճակաց եպիսկոպոսունք ուրիշ վիճակներու
կառավարութեանց և ձեռնադրութեանց չմիջամտեն, ինչպէս
եղած է կրտսմք, որ այդպիսի մի ժամանակ Հռովմայ եպիսկո-
պոսունք կարող եղած են առնուլ Նեսարիոյ կամ Անտիոքայ